

źródła zarówno w tym wypadku, jak i w większości pozostałych (a jest to razem ponad 1000 pozycji), oszczędziłyby zbieraczom wielu, wielu godzin i dni poszukiwań poświęconych na dotarcie do źródła, zwłaszcza zaś tym, którzy nie dysponują dużymi księgozbiorami. Tym stosunkowo niewielkim wysiłkiem można było bardzo wydatnie podnieść rangę i przydatność katalogu. Sprostałoby to w niemałym stopniu oczekiwaniom, jakie budzi nazwa „katalog”.

Wreszcie należałoby też podnieść sprawę monet księstwa gdańsko-pomorskiego, przeoczonych w katalogu. Jak już powszechnie wiadomo, brakteaty książąt gdańskich z XIII w. zawierały głównie wielkie skarby z Wielenia i Łebska. Ich identyfikacji dokonał w r. 1937 prof. E. Waschiński, a prace nad nimi kontynuowali E. Keyser, W. Łęga i niżej podpisany. Badaniami objęto typy „lilia”, „gryf”, „zwierzę”, „głowa wołu” i „kotwica”. Tymczasem mimo upływu lat w katalogu figurują one nadal rozrzucone wśród anonimowych brakteatów guzickowych, obejmujących 123 pozycje. Konsekwencją tego przeoczenia jest również i to, że na mapce „Polska w XIII wieku” nie umieszczono dwóch jakże bogato udokumentowanych źródłowo mennic — w Gdańsku (dok. z r. 1236) i w Tczewie (dok. z r. 1260).

Wprawdzie powyższe uwagi nie wyczerpują rejestru wątpliwości i zastrzeżeń recenzenta, ale wydaje się, że są one tego rodzaju, że przysłużą się i autorowi w jego dalszych pracach, i użytkownikom katalogu w toku posługiwania się tym wydawnictwem. Niewątpliwie stanowi ono owoc znacznego wysiłku i przez wiele lat służyć będzie szerokim kręgom numizmatyków.

Edwin Rozenkranz

Teresa Pietrzak, *Bursztyn bałtycki w piśmiennictwie polskim 1534—1967*, Warszawa 1972, Polska Akademia Nauk. Muzeum Ziemi, s. 68

Z wielkim zadowoleniem należy powitać ukazanie się dawno oczekiwanej bibliografii prac poświęconych bursztynowi pod podanym wyżej tytułem. Jej autorem jest Teresa Pietrzak. Opracowanie to składa się z następujących części: przedmowa, wstęp, wykaz tytułów uwzględnionych w bibliografii czasopism i innych wydawnictw ciągłych oraz ich skrótów z zaznaczeniem roczników, z których zaczerpnięto materiały do bibliografii, dział I — „Bursztyn w przyrodzie — wiadomości ogólne”, dział II — „Bursztyn w archeologii”, dział III — „Przemysł bursztyniarski w czasach nowszych (od XIV w.)”, dział IV — „Bursztyn w muzealnictwie”, dział V — „Bibliografia polskich badaczy bursztynu” i indeks alfabetyczny. Bibliografia zawiera 391 pozycji z wyżej podanych dziedzin.

W przedmowie autorka określiła granice chronologiczne, terytorialne i językowe bibliografii, podkreślając, że najstarszym znanym jej drukiem traktującym o bursztynie w literaturze polskiej jest zieleńnik S. Falimierza z 1534 r. Ponadto informuje, że bibliografia obejmuje pozycje o bursztynie w Polsce w granicach dawnych i obecnych i uwzględnia jedynie prace wydane w języku polskim i łacińskim, czyniąc wyjątek dla pracy J. Stacha z uwagi na jej przeznaczenie dla odbiorców zagranicznych. Zgodnie z kryterium przyjętym przez autorkę, w dziale

drugim należałoby. również uwzględnić pracę B. Bilińskiego pt. *Le vie dell'ambra, la Vistola e le geografiche di Tolomeo*, drukowaną w „Archaeologia Polona”, vol. 7, 1964 s. 135—150, mającą to samo przeznaczenie co praca J. Stacha. W bibliografii nie uwzględniono — jak informuje T. Pietrzak — haseł zawartych w podręcznikach, encyklopediach i słownikach, przewodnikach turystycznych oraz w literaturze pięknej. Sądzę, że i tutaj można było poczynić ustępstwo na rzecz haseł o dużej wartości naukowej, w rodzaju hasła opracowanego przez Z. Ziółkowską, A. Chętnika i S. Jasnosza, poświęconego bursztynowi, zawartego w *Słowniku starożytności słowiańskich*, t. 1, Wrocław 1961, cz. 1, s. 206—208.

Jako archeolog chciałabym ustosunkować się przede wszystkim do zawartości działu II — „Bursztyn w archeologii”. Stanowi on niewątpliwie stosunkowo pełne zestawienie pozycji z tego zakresu. Niemniej jednak można by wskazać na szereg pozycji pominiętych w bibliografii, do których T. Pietrzak nie dotarła prawdopodobnie na skutek obfitości prac archeologicznych rozproszonych w licznych periodykach lokalnych, zarówno ściśle archeologicznych, jak i innych. Poniżej podaję te pozycje, które — moim zdaniem — winny być w bibliografii umieszczone (podaję je w układzie chronologicznym):

- 1 — G. Ossowski, *Zabytki przedhistoryczne ziem polskich*, seryja I: *Prusy Królewskie*, z. 1, Kraków 1879, s. 168+60, tabl. 52 (wzmianki o paciorkach bursztynowych w grobach skrzynekowych z wczesnej epoki żelaza).
- 2 — W. Ber, *Złoto Bałtyku*, „Wiedza i Życie”, 1935, nr 10, s. 776—781, ryc. 7.
- 3 — M. Gumowski, *Szlak bursztynowy*, „Przegląd Powszechny”, R. 52, 1935, nr 7/8, s. 76—93.
- 4 — T. Wieczorowski, *Zabytki ze szkła, szkliva, kamieni półszlachetnych, bursztynu itd.*, [w:] *Gniezno w zaraniu dziejów (od VIII do XIII wieku) w świetle wykopalisk*, Poznań 1939, s. 117—124.
- 5 — F. Maciejewski, *Paciorki z grodu kultury łużyckiej w Biskupinie*, [w:] *III sprawozdanie z prac wykopaliskowych w grodzie kultury łużyckiej w Biskupinie w powiecie żnińskim za lata 1938—1939 i 1946—1948*, Poznań 1950, s. 111—113.
- 6 — Z. Pieczyński, *Cmentarzysko z wczesnego okresu żelaznego (700—400 przed n.e.) w Gorszewicach, w pow. szamotulskim*, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, vol. 4, 1953, s. 101—151 (opis licznych wyrobów bursztynowych odkrytych na cmentarzysku).
- 7 — T. Lewicki, *Ze studiów nad handlem Polski i innych ziem zachodniosłowiańskich z krajami arabskimi w IX—XI w.*, „Biuletyn Numizmatyczny”, 1954, nr 2, s. 1—25 (na s. 19—20 mowa o bursztynie jako artykule eksportowym).
- 8 — L. J. Łuka, *Importy italskie i wschodnioalpejskie oraz ich naśladownictwa na obszarze kultury „łużyckiej” okresu halsztackiego w Polsce*, „Slavia Antiqua”, t. 6, 1957—1959, s. 1—99 (na s. 87—92 o roli bursztynu w kontaktach ziem polskich z krajami południowej Europy).
- 9 — Z. Krzak, *Materiały do znajomości kultury łockiej*, Warszawa 1961, s. 183, nlb. 1, ilustr. (opis bardzo licznych wyrobów bursztynowych odkrytych na cmentarzysku w Złotej).
- 10 — W. Sarnowska, *Kultura unietycka na Śląsku*, część I, „Silesia Antiqua”, t. 3, 1961, s. 7—38, część II, tamże, t. 6, 1962, s. 19—79, część III, tamże, t. 5, 1963, s. 24—63, ilustr. (praca zawiera opis znacznej ilości wyrobów bursztynowych kultury unietyckiej).

- 11 — J. Żak, *Studia nad kontaktami handlowymi społeczeństw zachodnio-słowiańskich ze skandynawskimi od VI do VIII w. n.e.*, Wrocław 1962, s. 323 (na s. 179 i n. wykaz zabytków bursztynowych ze śladami obtaczania).
- 12 — J. Szwed, recenzje pracy E. Šturmsa *Der Bernsteinschmuck der östlichen Amphorenkultur*, [w:] *Documenta Archaeologica W. La Baume dedicata*, Bonn 1956 — „Rocznik Gdański”, t. 22, 1963, s. 267—268.
- 13 — A. Łuka, L.J. Łuka, *Pomorze Wschodnie w czasach najdawniejszych*, „Pomorze Gdańskie”, t. 1, 1965, s. 34—56 (na s. 48—51 o roli bursztynu w kontaktach między Pomorzem a Italią starożytną).
- 14 — M. Pietrzak, *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich w Malborku—Wielbarku przy ul. Zagórnej 4*, „Pomerania Antiqua”, t. 1, 1965, s. 155—181, ilustr. (zawiera m. in. opis wyrobów bursztynowych znalezionych na cmentarzysku).
- 15 — L.J. Łuka, *Kultura wschodniopomorska na Pomorzu Gdańskim*, t. I, Wrocław 1966, s. 555, ilustr. (wzmianki o znaleziskach paciorków bursztynowych na ponad 70 stanowiskach kultury wschodniopomorskiej).
- 16 — T. Wiślański, *Kultura amfor kulistych w Polsce północno-zachodniej*, Wrocław 1966, s. 285, ilustr. (opisy bardzo licznych wyrobów bursztynowych znalezionych na cmentarzyskach kultury amfor kulistych; ponadto na s. 44—45 uwagi na temat ozdób bursztynowych opisanych w pracy).

Ponadto, jeżeli zgodzimy się z autorką bibliografii co do celowości zamieszczenia w bibliografii prac, w których znajdujemy tylko drobne wzmianki o bursztynie (np. w pracy R. Rogosza — poz. 252), to konsekwentnie powinniśmy zamieścić w niej co najmniej sto dalszych artykułów, w których mieszczą się dłuższe lub krótsze opisy wyrobów bursztynowych, a także prace o charakterze monograficznym (np. M. Gedla, J. Machnika i innych), w których wydzielono zagadnienie bursztynu.

Autorka podaje przy niektórych pozycjach książkowych tylko ich pierwsze wydanie, nie uwzględniając wydań następnych, co dotyczy na przykład pracy K. Majewskiego *Importy rzymskie na ziemiach słowiańskich*, Wrocław 1949, której wydanie II pt. *Importy rzymskie* ukazało się w 1960 r., lub postępuje odwrotnie, nie podając ich starszych wydań. Uwaga ta odnosi się do pominiętego w pracy I wydania z r. 1947 pracy J. Kostrzewskiego *Kultura prapolska*, pierwszych wydań pracy W. Hensla *Słowiańszczyzna wczesnośredniowieczna* (wydanie I ukazało się w 1952 r., a wydanie II w 1956 r.).

Jeśli chodzi natomiast o inne działy bibliografii, to należałoby w nich uwzględnić następujące prace. W dziale I poświęconym bursztynowi w przyrodzie i wiadomościom ogólnym o bursztynie można by przytoczyć pracę W. Jarzemeskiego *De arte poetica Regni Poloniae et omnibus rebus*, wydaną we Lwowie w 1707 r., w której mieszczą się wzmianki o bursztynie, pracę F. Siarczyńskiego *Geografia*, t. 2 z 1794 r., gdzie mowa o bursztynie w Prusach, artykuł E. Sukertowej-Biedrawiny *Bursztyn — złoto północy na Mazurach i Warmii*, wydrukowany na łamach „Życia Olsztyńskiego” z dnia 18 IV 1948.

W dziale III („Przemysł bursztyniarski w czasach nowszych — od XIV w.”) umieścić chyba należałoby książkę M. Kołaczkowskiej *Kamienie i klejnoty*, Warszawa 1961, gdzie na s. 11—16 i 274—279 jest mowa o wyrobach bursztynowych.

Drobny błąd drukarski zniekształcił nazwisko na s. 45. Winno być M. Much, a nie M. Mucha.

W zakończeniu niniejszych uwag należy wyrazić słowa uznania i wdzięczno-

ści autorce za podjęty trud opracowania pierwszej polskiej bibliografii poświęconej bursztynowi. Z pewnością będzie ona służyła długo badaczom zajmującym się bursztynem.

Alicja Łuka

Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 68: Archeologia V, red. Kazimierz Żurowski, Toruń 1975, s. 258, 2 nlb., ryc.

W serii „Acta Universitatis Nicolai Copernici” ukazał się kolejny, piąty, zeszyt poświęcony archeologii, który zawiera 12 prac opisujących różnorodne materiały od schyłkowego paleolitu do późnego średniowiecza z obszaru południowo-wschodniego Pomorza Wschodniego, ziemi chełmińskiej i Kujaw, pracę poświęconą produkcji późnośredniowiecznych grotów bełtów do kuszy oraz dwie prace o charakterze polemicznym. Poszczególne opracowania zaopatrzone w streszczenia w języku niemieckim.

Zeszyt rozpoczyna praca A. Prinkego, zestawiająca nowe materiały schyłkowopaleolityczne i mezolityczne z okolic Torunia, oraz praca M. Matuszewskiej-Koli *Źródła do studiów nad epoką kamienia z terenu powiatu toruńskiego*, część II (N—Ż). Z kolei J. Chudziakowa zamieszcza część II (K—Ł) materiałów kultury łużyckiej z obszaru b. powiatu inowrocławskiego, między innymi skarb halsztacki z Kołudy Małej, wyniki badań sondażowych A. Cofty-Broniewskiej na grodzisku w Kołudzie Wielkiej oraz materiały z badań R. Jakimowicza na grodzisku na tzw. Ostrowie Rzembowskim. Osobną grupę tworzą dwie drobne prace pióra J. Grzeskowiaka i A. Florkowskiego z analizą archeologiczną i antropologiczną zawartości grobu szkieletowego ze środkowego okresu wpływów rzymskich, odkrytego w Głęboczku Wielkim, w b. pow. brodnickim.

Zwartą całość stanowi pięć następnych prac materiałowych omawiających wyniki badań ratowniczych przeprowadzonych w 1973 r. przez A. Kolę, W. Matuszewską-Kolę i G. Wilkego na grodzisku późnośredniowiecznym z XIV—XV w., położonym w Słozewach, w b. pow. brodnickim. A. Kola i G. Wilke podają wstępne informacje o odkryciach, z których wynika, że głównie w obrębie zniszczonego w 1414 r. domostwa wydobyto ponad 1000 wyrobów żelaznych, w tym znaczną liczbę (784 szt.) grotów bełtów do kuszy, dalej ceramikę, kości zwierzęce, owoce i nasiona roślin uprawnych oraz węgiel drzewny. Z artykułu W. Matuszewskiej-Koli poświęconego analizie ceramiki z grodziska w Słozewach wynika, iż w skład jej wchodzi garnki, dzbanki i pokrywy, pochodzące z samego początku XV w. i użytkowane zaledwie przez okres kilkunastu lat, przez co tworzy ona wyjątkowy, unikatowy zespół ceramiki na ziemiach polskich. Naczynia te były lepiące metodą ślizgowo-taśmową i wypalane w atmosferze redukcyjnej i utleniającej. Następna praca M. Sobocińskiego przedstawia wyniki analizy archeozoologicznej kostnego materiału zwierzęcego pozyskanego na tym obiekcie. Na 163 danych się określić kości 59 należało do konia z grupy koni małych hodowanych powszechnie w tym czasie na ziemiach polskich, 69 kości pochodziło od jednego psa średniej wielkości, zbliżonego do owczarka nizinnego. Ponadto wyróżniono 9 kości należących do krowy, 8 do świni domowej i 4 do owcy/kozy. Kilka kości należało wreszcie do wilka. J. Zabłocki wśród materiału botanicznego wyróżnił